

**Stammen hos mennesker
med psykisk udviklingshæmning**

af

Dorte Hansen

**Dansk Videnscenter for Stammen
1998**

Dorte Hansen:
Stammen hos mennesker
med psykisk udviklingshæmning

© Dansk Videnscenter for Stammen, 1998

Tryk: DLH Repro

ISBN 87-90588-01-0

Forord

Denne pjece henvender sig til mennesker, som i deres dagligdag møder børn og unge, som er udviklingshæmmede og som stammer.

Formålet med pjecen er at give oplysning om stammen og stammelignende tale hos børn og unge med udviklingshæmning og hvilke konsekvenser stammen kan have. Formålet er endvidere at oplyse om, hvad man kan gøre for at lette kommunikationen i dagligdag og undervisning.

Pjecen er blevet til på baggrund af henvendelser Dansk Videnscenter for Stammen har fået fra både professionelle og forældre til børn og unge med udviklingshæmning og som stammer om oplysning om emnet. Der er tidligere kun er skrevet meget lidt om dette emne.

Vi har i pjecen forsøgt at tilgodese såvel pårørendes som professionelles behov for information.

København, april 1998

Dorte Hansen

Generelt om stammen og ikke-flydende tale

Sprog- og taleudviklingen foregår ikke altid så glidende og nemt hos mennesker, der er udviklingshæmmede. Der forekommer ofte forstyrrelser i talen, som gør kommunikationen vanskelig.

Stammeligende tale og stammen er nogle af de taleproblemer, som forekommer hyppigt. Mange med en stammeligende tale vil dog i løbet af opvæksten få en mere flydende tale i takt med, at de bliver bedre til at planlægge og efterhånden som de udvikler et bedre sprog. - Andre vil udvikle en stammen.

Den hyppigste stammeform er den, som ligner de tidlige stadier af stammen hos normalt fungerende personer. Den kan dog forekomme i alle sværhedsgrader.

Nogle kan udvikle en meget svær stammen og også vise tegn på kamp og undgåelse. Især hos personer med Down's syndrom er der en hyppig forekomst af stammen.

Sammen med andre kommunikationsproblemer kan stammen være årsag til frustration både hos omgivelserne og den, som stammer.

Det er derfor vigtigt at omgivelserne får viden om stammen, så de kan medvirke til at give kommunikationen bedre vilkår.

Hos personer med udviklingshæmning er tankesproget ofte bedre end talesproget, derfor øges både livskvalitet og status, når stammeren får hjælp og talen bedres.

Kigger man nærmere på den stammeligende tale og stammen, kan det være svært i første omgang at adskille dem (og der er da også et vist sammenfald), men:

tale, som ligner stammen, høres som

- hurtigt taletempo
- utydelig udtale
- afbrudte sætninger
- tøven og/eller snublen
- urytmisk tale
- gentagelser af småord
- fyldord som "æh, øhm"

stammen høres og ses som

- gentagelser af ord og dele af ord og sætninger
- lydforlængelse

- blokeringer
- fyldord som “æh, øhm”
- der ses spændinger, og det koster anstrengelse at få ordene frem
- ofte følges stammen af ængstelse og bekymring
- der ses ofte tegn på at undgå at tale og sige de ord, som er svære
- manglende øjenkontakt og medbevægelser

Den *stammeligende tale* skyldes ofte problemer med at planlægge, hvad der skal siges. Forekomsten af stammeligende tale stiger i hyppighed med sværhedsgraden af udviklingshæmning.

Når det er *stammen*, er personen klar over, hvilket ord der skal bruges, men kan bare ikke få det ud. Personen ved godt selv, at der er noget i vejen med talen.

Hos nogle ses der en avanceret form for stammen med både spændinger, kamp og undgåelser, hvor det giver følelsesmæssige problemer. Hos andre med måske lige så svær stammen, er der ingen reaktioner af den slags.

Det vigtigste for dem alle er, at de føler, at det de siger, er værdifuldt, og at andre gerne vil lytte til dem. Derfor skal man *aldrig* forsøge på at give dem gode råd som: “start lige forfra”, “træk lige vejret”, “tag det roligt”, eller at lægge en hånd på dem, mens de stammer. Det vil *ikke* bidrage til, at deres tale bliver mere flydende, og de kommer måske endda til at føle, at omkostningerne ved at prøve på at tale flydende er så store, at det ikke er det værd.

Kommunikation

Samtale er en kompliceret proces. Lidt forenklet kan man forestille sig den sådan:

- først får man en tanke
- tanken skal udføres som talte sætninger og programmeres i hjernen
- derefter går der besked til artikulationsmusklerne, som så skal udføre arbejdet
- sætningen bliver udtalt
- sætningen modtages og høres af en lytter
- sætningen forstås af lytteren

På alle disse trin kan der opstå problemer, som gør det svært at udtrykke sig. Måske er tanken ikke helt klart tænkt. Eller vejen fra tanke til sætningsdannelse og videre til talemusklerne bliver forstyrret. Sammen med disse problemer kan personen også have svært ved at tolke de sociale regler for, hvor og hvornår det er passende at tale, og vide hvad der er rigtigt i situationen.

Alle mennesker har oplevet, at det kan være svært at udtrykke sig klart og tydeligt, specielt når der er en eller anden form for forventning fra omgivelserne.

Prøv at forestille dig, at du er ved at tænke på at sige noget på et fremmed sprog. Du kender ikke ret mange ord. Derfor vil der opstå lange pauser, hver gang du leder efter et ord. Måske starter du og opdager, at det er forkert og prøver et andet. Du vil måske gentage et ord flere gange, mens du planlægger sætningen. Det vil få dig til at lyde, som om du stammer.

Mennesker med udviklingshæmning har det på samme måde. Derfor vil man også hos dem kunne opleve en tale, som ligner stammen meget, uden nødvendigvis at være det. Det er specielt i situationer, hvor de ønsker at give udtryk for tanker og følelser, og hvor systemet ikke rigtig fungerer. Da hører man de samme elementer, som også findes i en let og endnu ikke udviklet stammeform. Det drejer sig om:

- gentagelser af hele ord og dele af ord mens han/hun prøver på at tænke på det næste
- lange pauser i midten af sætningen, fordi de ikke ved, hvad de vil sige bagefter
- pauser på unaturlige steder i sætningerne, ofte efterfulgt af 2-3 ord i et pludseligt tempo, som gør det svært at forstå
- tryk lagt på forkerte ord i sætningen eller på forkerte stavelser i ord
- somme tider ses spændinger og kamp som tegn på, at det er svært at finde den rigtige begyndelseslyd
- der kan være problemer med at få stemmen i gang. Der høres høj, skinger eller for kraftig stemme

Meget tyder på, at der er en sammenhæng mellem, hvor flydende en persons tale er, og så de sproglige og talemæssige krav, omgivelserne stiller. Der opstår

mere stammelignende tale eller stammen, når kravene fra omgivelserne overstiger evnerne til at udtrykke sig.

Kravene kan f.eks. være:

- forventninger fra forældre, pædagoger og andre, (om at tale ordentligt, opføre sig pænt o.l.)
- at stille spørgsmål som kræver meget planlægning: “Hvad har du lavet idag?”, eller som udstiller personen: “kan du fortælle ...”, “hvad hedder...”

Evnerne kan f.eks. være:

- generel evne til at forstå andres tale
- evne til at give udtryk for egne tanker og følelser
- motoriske evner
- ønske om og lyst til kommunikation
- tolke sociale regler

Dette her er bare et fåtal af eksempler på de krav, som man kan stille, og de evner, som man nødvendigvis må have for at kunne klare sig i samtale med andre.

Hvordan kan man hjælpe mennesker med udviklingshæmning der stammer?

Når vi følger modellen med krav og evner, kan man se, at det drejer sig om at nedsætte kravene, ikke kun i samtale, men også generelt. Man skal forsøge at hjælpe til med at øge evnerne, så selvværd og selvtillid stiger.

Nedsætte kravene:

- hold øjenkontakt. Det viser, at du er interesseret i at lytte og ikke viser medlidenhed
- giv dig god tid til at lytte, så den, der stammer, får god tid til at planlægge og til at tale
- hold lidt længere pauser mellem det, der bliver sagt, og det, du vil svare. Det viser, at der er god tid
- nedsæt tempoet generelt
- lad være med at fuldende sætningerne for stammeren, eller sige det, som du tror, der vil komme
- tal selv lidt langsommere. Så er du en god model
- anvend selv enkle og korte sætninger
- lyt efter det, der bliver sagt, i stedet for måden det siges på
- lad være med at berøre stammeren, mens han/hun stammer

Øge evnerne:

- forøg personens sproglige kompetence (ordforråd, sætningsopbygning, forståelse etc.) uden at fokusere direkte på talen, da dette ellers kan være med til at fremprovokere en sværere stammeform
- giv regler for samtale og samvær. Det er nemmere at forholde sig til regler, og det er med til at øge selvværd og selvtillid
- tal om stammen på en måde som viser medfølelse og forståelse. F.eks.: "Det kan godt være svært at tale nogen gange!"

Generelle overvejelser om behandlingsprincipper og metoder for professionelle

Det er af stor betydning, at den person, som har udviklingshæmningen bliver accepteret, som det menneske han/hun er, og at undervisningen lægges tilrette efter det intellektuelle funktionsniveau.

Når man som professionel arbejder med børn og voksne med stammen, er det vigtigt, at man fra starten prøver at finde ud af, hvem der har problemet og behovet for undervisning. Er det stammeren? Er det omgivelserne? Eller er det begge parter?

Behandlingsprincipperne bør følge følgende regler:

- stammerens intellektuelle kapacitet må anses for at være vigtigere end den kronologiske alder
- sprog- og taleundervisningen skal integreres i elevens øvrige undervisning og træning
- sprog- og taleundervisning bør integreres i dagligdagen, ikke kun i specifikke undervisningstimer med talepædagogen
- meget af undervisningen bør foregå på den måde, at de voksne omkring stammeren er gode modeller. Dvs. taler i korte, ukomplicerede sætninger i et langsomt tempo, og talepædagogen bruger evt. en langsom og rolig gentagelsesstammen på dele af ord eller hele småord. Det er mere nødvendigt at vise hvordan, end at tale om det

Hos stammere med en let stammeform er det ikke nødvendigt med direkte undervisning, men man øger den flydende tale og formindsker stammen ved rådgivning/vejledning af omgivelserne af ovennævnte karakter.

Strukturerede tale- og sprogøvelser øger den flydende tale mere end ustrukturerede samtaleøvelser. Her kan man øve teknikker som gentagelser og lydforlængelser på første stemte lyd i ordet. Disse stramt strukturerede teknikker kan ligeledes bidrage til at stammeren bliver mere flydende, samtidig med at artikulationen bedres. Behandling i dialogform giver ligeledes stammeren muligheder for ikke kun at opbygge sproglig kompetence og øge kommunikationsevnen, men også til at mindske stammen.

Stammere med mere avancerede stammeformer og med kamp og undgåelser kan man hjælpe gennem direkte behandling, hvor talepædagogen også her må være god model og vise, hvordan de hårde stammeord kan ændres til en lettere stammeform. F.eks. ved at talepædagogen kopierer stammerens hårde stammen og viser, hvordan blokeringerne kan lettes i spænding og trækkes ud. Også her er det bedst, at integrere øvelserne i dagligdags funktioner, fordi det kan være svært at overføre det indlærte i daglig tale.

Referencer:

Bloodstein, O. (1995): *A Handbook on Stuttering*, Chapman & Hall, London.

Cooper, E.B. (1986): *The Mentally Retarded Stutterer*, in St. Louis, K.O. (ed.): *The Atypical Stutterer*, Academic Press, London.

Daly, D.A. (1986): *The Clutterer*, in St. Louis, K.O. (ed.): *The Atypical Stutterer*, Academic Press, London.

Preus, A. (1973): *Stuttering in Down's Syndrome*, in Lebrun, Y. and Hoops, R. (eds.): *Neurolinguistic Approaches to Stuttering*, The Hague: Mouton

Preus, A.: (1987): *Stamning og løbsk tale*, Universitetsforlaget, Oslo.

Preus, A.: (1990): *Treatment of Mentally Retarded Stutterers*, *Journal of Fluency Disorders*, Vol. 15.

Silvermann, F.H. (1992): *Stuttering and Other Fluency Disorders*, Prentice-Hall, New Jersey.

Starkweather, C.W.: (1990): *Stuttering Prevention*, Prentice-Hall, New Jersey.

Curlee, R.F. and Perkins, W.H. (1984): *Nature and Treatment of Stuttering*, Allyn & Bacon, London.

Lebrun, Y. et al (1990): *A Case of Persistent Neurogenic Stuttering Following a Missile Wound*, *Journal of Fluency Disorders*, Vol.15.

Fleckner, B. et al (1994): *Tidlig kommunikationsindsats over for småbørn med generelle indlæringsvanskeligheder, herunder børn med Down's syndrom*, *Specialpædagogik*, 14, 1.

Poulsen, K. et al (1993): *Kommunikationsundervisning i netværk*, *Specialpædagogik* 13, 6.

Dysfluency, Stammering & Down's Syndrome, The British Stammering Association, London.